

PAMIĘĆ ZBIOROWA – JEJ FUNKCJE I MECHANIZMY PRZEKAZU W KONTEKŚCIE BADAŃ BARBARY SZACKIEJ I ANDRZEJA SZPOCIŃSKIEGO

COLLECTIVE MEMORY – ITS FUNCTIONS AND MECHANISMS OF TRANSMISSION IN THE CONTEXT OF RESEARCH BY BARBARA SZACKA AND ANDRZEJ SZPOCIŃSKI

Grażyna Gliwka^{1(E,F)}

¹Katolicki Uniwersytet Lubelski
The John Paul II Catholic University of Lublin

Gliwa, G. (2019). Pamięć zbiorowa – jej funkcje i mechanizmy przekazu w kontekście badań Barbary Szackiej i Andrzeja Szpocińskiego/Collective memory- its functions and mechanisms of transmission in the context of reaserch by Barbara Szacka and Andrzej Szpocinski, *Rozprawy Społeczne/ Social Dissertations*, 13(3), 13-27. <https://doi.org/10.29316/rs/114815>

Wkład autorów/
Authors' contribution:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
F. Wyszukiwanie i analiza
literatury/
Literature analysis
G. Zebranie funduszy/
Funds collection

Streszczenie

Czym jest pamięć? Czy tylko prostą rejestracją zdarzeń, które przebiegają przez nasze życie, zapisując się jak na taśmie filmowej? Czy pamięć jest własnością czysto indywidualną, czy możemy też mówić o pamięci zbiorowej?

Pamięć o przeszłości jest jednym z nieodłącznych aspektów człowieczeństwa. Stanowi podstawę, dzięki której człowiek znajduje umocowanie w świecie, a nade wszystko w środowisku, w którym przyszło mu żyć. Społeczeństwa trwają dzięki pamięci o przeszłości przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Problem stanowi jednak fakt, że zapamiętywana przeszłość nie jest jednorodna. To samo wydarzenie inaczej jest postrzegane przez jego uczestnika, inaczej przez osoby postronne. Jeszcze inaczej opisuje się wydarzenia z perspektywy lat.

W niniejszym artykule przedstawiono teoretyczne ujęcia pamięci zbiorowej według Barbary Szackiej i Andrzeja Szpocińskiego. Zaprezentowano stanowiska ww. autorów dotyczące relacji między pamięcią zbiorową a historią, omówiono perspektywy badawcze stosowane w badaniach nad pamięcią zbiorową. Zwrócono uwagę na najważniejsze funkcje pamięci o przeszłości oraz jej nośniki.

Słowa kluczowe: pamięć zbiorowa, funkcje pamięci zbiorowej, historia jako nauka, jako nauka, nośniki pamięci

Summary

What is memory? Is it just simple recording of events which are running through our lives, recorded just as on a film tape? Is memory a purely individual possession or can we talk about collective memory as well?

Memory of the past is one of the inherent aspects of humanity. It constitutes the basis, by which human finds fixing in the world and, above all, in the environment in which he or she lives. Societies last thanks to the memory of the past passed down through generations. The problem is the fact that remembered past is not homogeneous. The same event is differently perceived by its participant, and differently by outsiders. Moreover, events are described differently from the perspective of the years.

This article presents theoretical recognition of collective memory, according to Barbara Szacka and Andrzej Szpociński. The positions of the above mentioned authors regarding to the relationship between collective memory and history have been presented and research prospects applied in studies on collective memory have been discussed. The attention was drawn to the most important functions of memory about the past and its carriers.

Key words: collective memory, functions of collective memory, history as science, memory carriers

Tabele/Tables: 0

Ryciny/Figures: 0

Literatura/References: 19

Otrzymano/Submitted:
sierpień/August 2019

Zaakceptowano/Accepted:
sierpień/August 2019

Adres korespondencyjny: mgr Grażyna Gliwka, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Katedra Mikrostruktur Społecznych i Współczesnych Teorii Socjologicznych, Aleje Racławickie 14, 20-950 Lublin, tel. (081) 445-33-55, e-mail: graszka162@interia.pl
<https://ORCID.org/0000-0002-5323-5888>

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Grażyna Gliwka

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-uzycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wstęp

Badania nad zbiorowym zapamiętywaniem sięgają pierwszej połowy ubiegłego stulecia, a ich największy rozwój obserwuje się w latach osiemdziesiątych minionego wieku. W Polsce ukazało się wiele publikacji podejmujących tę problematykę. W 2004 Marcin Kula opublikował obszerną książkę pt. „*Krótki raport o użytkowaniu historii*”. W 2005 roku ukazał się pod redakcją Andrzeja Szpocińskiego tom „*Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*”. Na publikację składają się głównie teksty referatów, jakie zostały wygłoszone podczas obrad grupy roboczej poświęconej pamięci zbiorowej w trakcie XII Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego w Poznaniu. Bogaty w literaturę przedmiotu był w Polsce rok 2006. Ukazały się wtedy prace: Barbary Szackiej „*Czas przeszły, pamięć, mit*”, zbiór esejów Roberta Traby „*Historia – przestrzeń dialogu*” oraz „*Przeszłość jako przedmiot przekazu*” autorstwa Andrzeja Szpocińskiego i Piotra Tadeusza Kwiatkowskiego. Andrzej Szpociński omawia znaczenie „narracji” przekazu w procesie kształtowania pamięci, zaś Piotr Tadeusz Kwiatkowski nawiązuje do badań nad kształtowaniem się i funkcjonowaniem w XX wieku dyskursów o przeszłości regionalnej. Inne dwie prace z 2009 roku to „*Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*” Piotra Tadeusza Kwiatkowskiego prezentująca przemiany postaw Polaków wobec przeszłości obserwowane od końca PRL-u do 2004 r. oraz „*Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji i źródło konfliktów*” pod redakcją Andrzeja Szpocińskiego. W 2014 r. ukazały się, zebrane przez Agnieszkę Drewniak i Artura Sępocha, materiały z konferencji naukowej pt. „*Kultura pamięci czynnikiem rozwoju społeczności lokalnej. 150 lat po Powstaniu Styczniowym, Białą-Podlaską 8-9 marca 2013 r.*” Zamieszczone tam artykuły wielu autorów w sposób wszechstronny i interesujący podejmują omawianą tu tematykę.

Terminy i definicje pamięci zbiorowej

Analizując rozważania nad pamięcią zbiorową Barbara Szacka zauważa, że termin ten nie ma jednolitego znaczenia, nie podlega jednej ścisłej definicji, a pod tą nazwą badane są różne zjawiska. Wynika to stąd, że problematyka pamięci zbiorowej jest polem zainteresowania przedstawicieli różnych nauk społecznych począwszy od psychologii przez neurobiologię, socjologię, filozofię, historię aż do kulturoznawstwa, literaturoznawstwa oraz informatyki. Ponadto wielu naukowców zajmujących się zagadnieniami z omawianego zakresu posługuje się innymi terminami na określenie przedmiotu swoich badań i dociekań. Na gruncie socjologii funkcjonują terminy: świadomość historyczna, pamięć społeczna, pamięć kulturowa, pamięć historyczna, domeny czy miejsca pamięci oraz pamięć zbiorowa. Wszyst-

Introduccion

Researches on collective remembering dates back to the first half of the last century and their greatest development may be observed in the eighties of the last century. In Poland, many publications have been published taking up this issue. In 2004, Marcin Kula published an extensive book called „*A short report about the use of history*”. In 2005, the volume *Towards the past. Memory of the past as an element of contemporary culture* was released under the editorship of Andrzej Szpociński. The publication consists mainly of texts of papers, which were presented in the course of deliberations of a working group dedicated to collective memory during the XII National Sociological Congress in Poznań. Year 2006 turned out to be abound in literature on this subject in Poland. At that time the following works of Barbara Szacka were published: *Past tense, memory, myth*, the collection of essays by Robert Traba *History - space of dialogue* and *The past as subject of transmission* by Andrzej Szpociński and Piotr Tadeusz Kwiatkowski. Andrzej Szpociński discusses the meaning of ‘narration’ of transmission in the process of shaping the memory, Piotr Tadeusz Kwiatkowski refers to the research on the forming and functioning in the XX-th century of discourses about the regional past. Other two works from 2009 include: *Collective memory of Polish society in the period of transition* by Piotr Tadeusz Kwiatkowski, presenting transformations of attitudes of the Poles towards the past observed from the end of the communist Poland until 2004 and *Collective memory as a factor of integration and a source of conflicts* edited by Andrzej Szpociński. In 2014 materials collected by Agnieszka Drewniak and Artur Sępocha from the scientific conference called *The culture of memory as the factor of development of the local society. 150 years after the January Uprising, Białą-Podlaska, 8-9 March 2013*. The articles posted there, as works of many authors, take upon a comprehensive and interesting way the subject matter discussed here.

Terms and definitions of collective memory

While examining the works devoted to collective memory Barbara Szacka notices that this term does not have a uniform meaning, not falling within one strict definition and various different phenomena tend to be researched within its scope. This stems from the fact that issues of collective memory is a field of interest of representatives of various social sciences, starting with psychology through neuroscience, sociology, philosophy, history up to cultural studies, literary studies and computer science. Moreover, many scientists dealing with issues from the discussed scope apply different terms to define their subject of researches and inquiries. On the ground of sociology the following terms function: historical consciousness, social memory, cultural memory, historical memory,

kie te pojęcia wypełniane są różnymi treściami.

W rezultacie, jak zauważa B. Szacka, w literaturze podejmującej problematykę pamięci zbiorowej panuje pojęciowy i terminologiczny chaos. Zdarza się, że autor w jednym tekście stosuje zamiennie określenia „pamięć historyczna” oraz „pamięć zbiorowa”, nie wyjaśniając, czym się te określenia różnią i jak się do siebie mają (Szacka, 2006).

W tej sytuacji, zdaniem autorki, niezbędne stało się określenie własnego stanowiska i uzasadnienie wyboru danego terminu na określenie wyżej omawianego obszaru problemowego.

Opracowując wyniki pionierskich badań dotyczących świadomości historycznej, prowadzonych pod kierunkiem Niny Assorodobraj, Szacka doszła do wniosku, że termin „świadomość historyczna” występuje w literaturze w dwu całkowicie odmiennych znaczeniach: po pierwsze - bywa używany na oznaczenie świadomości procesualnego charakteru rzeczywistości, poczucia zmienności historycznej i sytuowania wydarzeń na osi czasu linearnego, nieodwracalnego, oraz postrzegania teraźniejszości jako umiejscowionej pomiędzy przeszłością a przyszłością, po drugie - świadomością historyczną bywa nazywana wszelka uświadomiona obecność przeszłości w teraźniejszości, wszelkie występujące w niej wyobrażenia o przeszłości, wszelkie odniesienia do niej, rytuały i praktyki upamiętniające postaci i wydarzenia z przeszłości (Szacka, 2006).

Odkrycie tej dwoistości znaczenia terminu sprawiło, że B. Szacka wyniki opracowywanych badań również podzieliła na dwa działy: jeden poświęcony został przeszłości jako wymiarowi czasu, drugi - przeszłości pamiętanej, którą Szacka nazwała, nawiązując do Maurice Halbwachsa „pamięcią zbiorową”.

Szacka zwraca uwagę na trzy wymiary zróżnicowania problematyki rozpatrywanej pod mianem „pamięci zbiorowej”. Pierwszy pochodzi stąd, że pamięcią o swojej przeszłości rozporządzają zbiorowości różnego typu. Jednakże wystarczy tylko nazwanie tych zbiorowości, by było jasne, czyja pamięć zbiorowa jest aktualnie badana.

Drugi rodzaj zróżnicowań wiąże się z występowaniem w każdej zbiorowości dwóch rodzajów pamięci zbiorowej - oficjalnie uznawanej i przekazywanej przez oficjalne środki przekazu oraz nieoficjalnej, której treści niejednokrotnie znacznie różnią się od pamięci oficjalnej. Potrzeba ich oddzielenia powoduje jednakże tylko kłopoty terminologiczne, a nie merytoryczne, ponieważ obydwa rodzaje pamięci konstruowane są według tych samych reguł.

Kłopotliwy zdaniem autorki jest trzeci rodzaj zróżnicowania rozpatrywanej problematyki. Jako pamięć zbiorową rozumie się zarówno pamięć członków danej zbiorowości o jej dziejach, jak i pamięć pokoleniową, czyli pamięć danego pokolenia o znaczących wydarzeniach, mających miejsce w ciągu ich życia. Ten rodzaj pamięci, zdaniem psychologów społecznych, obejmuje nie tylko te wyda-

domains or memorial sites and collective memory. All these terms are filled with different contents.

As a result, as B. Szacka points out, within the literature taking up the issues of collective memory a conceptual and terminological chaos is omnipresent. It happens that a certain author in one text uses the terms “historical memory” and “collective memory” interchangeably, without explaining the differences between them and the way in which the two terms are related with one another (Szacka, 2006).

In this situation, in the opinion of the author, the necessary to define own position and justify the choice of a given term in order to define the above discussed problematic area has emerged.

While elaborating the results of pioneering research related to historical consciousness conducted under the direction of Nina Assorodobraj, Szacka came to a conclusion that the term “historical consciousness” occurs in the literature in two completely different meanings: firstly, it is used to indicate the consciousness of process-like character of reality, a sense of historical volatility and to situate events on the linear timeline, irreversible and perception of the present as situated between the past and the future, secondly - the historical consciousness tends to be called all aware presence of the past in the present, all occurring in it depictions about the past, all references to it, rituals and practices commemorating figures and events from the past (Szacka, 2006).

The discovery of this duality of the term meaning caused that B. Szacka divided the results of developed research also into two sections: one dedicated to the past as the dimension of time, while the second one - to remembered past, which Szacka called, referring to Maurice Halbwachs, “collective memory”.

Szacka draws attention to three dimensions of the differentiation of the issue considered under the term “collective memory”. The first comes from the fact that the memory of your past is disposed by communities of various types. However, it is enough to name these communities for it to become clear whose collective memory is currently being researched.

The second type of differentiation is connected with the occurrence in each community of two kinds of collective memory - the officially recognized one and one passed by official as well as unofficial means of communication, which content often differs significantly from the official memory. The need to separate them causes, however, only terminological problems, and not substantive, since both types of memory are constructed according to the same rules.

In the opinion of the author, the third type of differentiation of the discussed issue is problematic. Collective memory is understood as both the memory of the members of a given community about its history as well as generation memory so the memory of a given generation about significant events taking place during their life. This kind of

rzenia, w których osobiście uczestniczyli przedstawiciele danego pokolenia, ale również te, o których wiedzę uzyskali z innych źródeł (Szacka, 2006).

Według B. Szackiej zbiorowa pamięć przeszłości to wyobrażenia o przeszłości własnej grupy, konstruowane przez jednostki z zapamiętanych przez nie informacji pochodzących z różnych źródeł i docierających do nich różnymi kanałami. Są one rozumiane, selekcjonowane i przekształcane odpowiednio do własnych standardów kulturowych i przekonań światopoglądowych. Standardy te zaś są wytwarzane społecznie, a zatem są wspólne członkom danej zbiorowości, co prowadzi do ujednolicenia ich wyobrażenia o przeszłości i tym samym pozwala mówić o pamięci zbiorowej dziejów własnej grupy (Szacka, 2006).

Pamięć zbiorowa nie jest zatem statyczna, ale dynamiczna i zmienna. Jest również polem ciągłych spotkań, starć, mieszania się obrazów z przeszłości budowanych z różnych elementów. Szacka wyróżnia trzy rodzaje takich elementów. Pierwszy to pamięć jednostek o własnej przeszłości. Drugi – pamięć pewnej zbiorowości pochodząca ze wspólnych, osobistych doświadczeń wielu jednostek i zbiorowo uzgodniony symboliczny język ich przekazu. Trzeci rodzaj to oficjalnie przekazywany obraz przeszłości i oficjalne obchody upamiętniające jej wydarzenia (Szacka, 2006).

Pamięć zbiorowa może być w rozmaity sposób przekształcana, za pomocą takich działań jak: pomijanie, fałszowanie, wyolbrzymianie i upiększanie, manipulowanie związkami, obwinianie nieprzyjaciół, a także konstruowanie kontekstu. Jest zależna od stanu wiedzy historycznej, ale jej treść jest daleka od prawdy podręcznikowej. Mimo że jest pewnym stanem wiedzy, ma nienaukowy charakter. Barbara Szacka podkreśla jednak, że pamięć zbiorowa może być źródłem dla historyka czy socjologa, ale musi zostać poddana różnorodnym operacjom weryfikacyjnym (Szacka, 2006).

Piotr T. Kwiatkowski wskazuje, że takie pojmowanie pamięci zbiorowej ma duże zalety, przede wszystkim ze względu na dwa fakty. Po pierwsze, uwydatnia odrębność pamięci zbiorowej od historii (na ważność tego wskazywał w swoich poglądach pionier badań M. Halbwachs), po drugie, taka szeroka definicja pozwala na komunikację ponad granicami dyscyplin i specjalizacji oraz podziałami wynikającymi z różnic teoretycznych (Kwiatkowski, 2008).

Nieco inaczej pamięć zbiorową definiuje Andrzej Szpociński. Autor określa ją jako zestaw przekonań i wyobrażeń odnoszących się do zdarzeń, postaci oraz procesów z przeszłości, wraz z elementami wartościującymi, podzielanych wspólnie przez członków danej zbiorowości, a niosących ważne dla niej treści. Innymi słowy, na pamięć zbiorową składają się przekonania obecne w indywidualnych pamięciach pojedynczych podmiotów właśnie dlatego, że podmioty te do owej zbiorowości należą (Szpociński, Kwiatkowski, 2006).

memory, in the opinion of social psychologists, includes not only those events in which the representatives of given generation personally took part, but also those events that they learnt about from other resources (Szacka, 2006).

According to B. Szacka, collective memory of the past is the idea of about the past of own group constructed by individuals from information memorized by them, coming from various sources and reaching them through various channels. They are understood, selected and transformed according to their own cultural standards and beliefs. These standards are produced socially and therefore they are common to the members of a given community, and this leads to unification of their idea of the past and therefore it allows to talk about collective memory of the history of one's own group (Szacka, 2006).

Therefore, collective memory is not static but dynamic and changeable. It is also a field of constant meetings, clashes, mixing of images from the past built of various elements. Szacka distinguishes three types of such elements. The first one is the memory of individuals about their own past. The second one - the memory of a certain community coming from common and personal experiences of many individuals and collectively agreed symbolic language of their transmission. The third type is an officially transmitted picture of the past and official celebrations commemorating its events (Szacka, 2006).

The collective memory may be in various ways transformed through such actions as: omission, falsification, exaggeration and beautification, manipulation of relations, blaming enemies and also construction of context. It depends on the historical knowledge, but its content is far from the facts presented in textbooks. Although it is a certain knowledge, it is of unscientific nature. Barbara Szacka emphasizes, however, that collective memory may be a source for a historian or sociologist, but it must be subjected to various operations of verification (Szacka, 2006).

Piotr T. Kwiatkowski points out that such understanding of collective memory has great advantages, first of all, because of two facts. Firstly, it highlights the separateness of collective memory from history (the importance of this was pointed out by a pioneer of research, M. Halbwachs, in his views), and secondly, such a broad definition allows for communication beyond the limits of disciplines and specializations and divisions resulting from theoretical differences (Kwiatkowski, 2008).

Andrzej Szpociński defined collective memory in a slightly different way. The author defines it as a set of beliefs and ideas related to events, people and processes from the past, together with value elements, shared collectively by the members of a given community, and carrying information important for it. In other words, the collective memory includes beliefs present in individual memories of individual entities because these entities belong to a given community (Szpociński, Kwiatkowski, 2006).

Pamięć zbiorowa, a historia, jako nauka

Badania poświęcone problematyce „pamiętania” wymogły naukową refleksję nad relacją między historią a pamięcią zbiorową. Granica między tymi kategoriami nie jest wyraźna, co nie oznacza, że można je uważać za tożsame. Pamięć zbiorowa nie ma jednolitego oblicza, może istnieć tak wiele pamięci zbiorowych, jak wiele istnieje grup społecznych. Historia natomiast jest jedna, dąży do bycia niezależną od teraźniejszych uwarunkowań, którym pamięć zbiorowa nieustannie się podporządkowuje.

Andrzej Szpociński wyróżnia trzy zasadnicze kryteria odróżniające pamięć zbiorową, którą rozumie jako potoczne wyobrażenia o przeszłości od historii jako nauki. Są to kryteria:

- funkcjonalne – istotne są tutaj motywy, które powodują zainteresowanie tym, co przeszłe. W historii jest ono bezinteresowne, zaś w pamięci zbiorowej służy ono konkretnym celom.
- strukturalne – które zakładają odmienne pojmowanie czasu w historii oraz w pamięci zbiorowej. Historia charakteryzuje się linearnym ujęciem czasu, natomiast pamięć zbiorowa – postrzeganiem czasu jako cyklicznego „i/lub mitycznego”. Mityczność w pojmowaniu czasu pozwala na aktualizację wydarzeń z przeszłości, ocenę dawnych wydarzeń w aktualnych kategoriach, a także przywoływanie przeszłości dla wyjaśniania i nadawania znaczeń temu, co ma miejsce w teraźniejszości.
- poznawcze – historia nastawiona jest na uzyskanie prawdziwej wiedzy o dawnych wydarzeniach. Jeśli zaś idzie o pamięć społeczną jest ona skażona partykularyzmem, służy konkretnej grupie, podlega manipulacjom, zatem jest ułomna, posługuje się uproszczeniami.

Autor opowiada się również za pierwotnością historii w stosunku do pamięci zbiorowej. Podkreśla, że pamięć społeczna, czerpiąc z wiedzy historycznej, *niewłaściwie* jej używa, ponieważ cechuje się wysokim potencjałem emocjonalnym, jest pełna nieskrywanych uprzedzeń, wrogości, lęków, ale także sympatii, empatii i solidarności. Umieszcza tylko te wydarzenia, które poruszyły odbiorcę, pomija zaś nie odwołujące się do sfery uczuciowej, a więc tym samym skazuje pewne aspekty przeszłości na niepamięć (Szpociński, Kwiatkowski, 2006).

Barbara Szacka pamięć zbiorową przeciwstawia historii jako zjawisko, które zdecydowanie różni się od naukowej perspektywy patrzenia na przeszłość.

Powołując się na Jamesa V. Wertscha, wskazuje na różniące je cechy: „historia jest świadoma złożoności zjawisk, zachowuje dystans wobec tego, o czym mówi, wie, że na wszystko można patrzeć z różnych perspektyw, godzi się z niejasnością i wieloznacznością motywów i zachowań. Pamięć zbiorowa natomiast upraszcza, jest stronnicza i uznaje tylko jeden punkt widzenia. Nie znosi żadnych wieloznaczności, a nadto sprowadza wydarzenia do mi-

The collective memory and history as a science

The research devoted to issues of “remembering” resulted in a scientific reflection about the relation between history and collective memory. The border between these categories is not clear, which does not mean that they can be considered as identical. The collective memory is not uniform, there may be as many collective memories as many social groups exist. However, there is only one history and it aims to be independent of the present conditions to which collective memory is constantly subordinating.

Andrzej Szpociński distinguishes three basic criteria distinguishing collective memory, which he understands as colloquial ideas about the past, from history as a science. These criteria are as follows:

- functional — motives which cause interest in the past events are important here. In case of history it is motiveless, while in collective memory it serves to specific purposes.
- structural — which assume a different understanding of time in history and in the collective memory. The history is characterized by linear concept of time, while the collective memory- by cyclical “and/or mythical” perception of the time. Mysticism in the understanding of time allows to updating the events of the past, evaluation of past events in current categories, as well as evoking the past to explain and give meanings to things that take place in the present.
- cognitive — history is focused on obtaining true knowledge about past events. In turn, social memory it is contaminated by particularism, it serves to a particular group, is subject to manipulations, and thus it is defective, uses simplifications.

The author is also in favour of the primeval nature of history in relation to collective memory. He emphasizes that social memory, drawing on historical knowledge, *incorrectly* uses it, because is characterized by high emotional potential, is full of undisguised prejudices, hostility, fears, but also leaning, empathy and solidarity. It places only these events which moved the recipient but omits the ones which do not refer to emotional sphere, so therefore it obliates some aspects of the past (Szpociński, Kwiatkowski, 2006).

Barbara Szacka contrasts collective memory to history, presenting the former as a phenomenon which definitely differs from the scientific perspective of looking at the past.

By referring to James V. Wertsch, she points to the characteristics that differ them: “history is aware of the complexity of phenomena, it keeps distance to the things it refers to, knows that everything can be looked at from different perspectives, accepts the uncertainty and ambiguity of motives and behaviours. In turn, collective memory simplifies, is biased and accepts only one point of view. It cannot stand any ambiguity, and, what is more, brings

tycznych archetypów“ (Wertsch 2002, [za:] Szacka 2006, s. 26).

Jednakże Szacka dostrzega fakt, iż pamięć zbiorowa czerpie z historii. Korzysta ona jednak z niej w sposób specyficzny, wybierając te elementy, które są niezbędne do stworzenia oczekiwanego obrazu przeszłości. Informacje, które dotrą od historyków do ogółu społeczeństwa, są niewątpliwie węższe niż całość wiedzy wchodzącej w skład historii – nauki. Szacka wymienia trzy mechanizmy selekcji owej wiedzy. Z jednej strony jest ona okrojona przez samych historyków, którzy popularyzując wiedzę o przeszłości pomijają pewne szczegółowe jej aspekty jako wiedzę przeznaczoną „dla specjalistów”, która wydaje się zbędna przeciętnemu odbiorcy. Drugim ogniwem wpływającym na przekazywanie tylko określonych aspektów przeszłości są nadawcy, z których głównym jest państwo mające pod kontrolą system oświatowy. Szeroko pojęty interes własny skłania do przekazywania takich treści, które byłyby z nim zgodne, nie wpływałyby na zachwianie spójności uznanej za pożądaną interpretację rzeczywistości. Ostatni poziom, na którym odbywa się selekcja, stanowią odbiorcy. Tutaj jest ona w pełni spontaniczna i bezrefleksyjna. Z przekazów formalnych, a więc zarówno z oficjalnych kanałów informacji jak i prac naukowych, odbiorcy wybierają te treści, które są zgodne z ich aktualnymi zainteresowaniami, wartościami, które potrafią ich poruszyć i wzbudzić emocje. I tylko takie są przechowywane w pamięci. (Szacka, 2006).

Dobrego przykładu odrzucenia przekazywanych treści dostarczyły badania z 1965 roku. Mimo dwudziestoletniej intensywnej popularyzacji ruchu robotniczego jego bohaterowie byli tak rzadko wymieniani jako cenione postacie przeszłości, że dla uzyskania liczby wskazań pozwalającej na analizy korelacyjne należało stworzyć zbiorczą kategorię „bohaterowie ruchu robotniczego”. Postacie należące do tej kategorii wymieniło w 1965 roku 3,8 procent badanych (Szacka 1990, s. 66), a w roku 1988 zaledwie 0,6 procent (Szacka, Sawisz 1990, s. 297).

Szacka podkreśla, że treści przechowywane w zbiorowej pamięci pochodzą nie tylko z przekazów formalnych, ale także ze źródeł nieformalnych, do których zalicza ustną tradycję własnej rodziny, kręgi przyjaciół i znajomych. Zwraca uwagę, że w czasach PRL był jeszcze trzeci rodzaj źródeł – mianowicie przekazy pochodzące z: innych czasów (z okresu międzywojennego), z innych miejsc (publikacje emigracyjne) oraz kanałów będących poza kontrolą państwa. Konfrontacja treści pochodzących z tych różnych źródeł leżała u podstaw wołania o likwidację „białych plam”. W określeniu tym nie chodziło o to, o czym w ogóle nic nie wiadomo, ale o to, o czym oficjalne przekazy milczały lub nie mówiły „pełnej prawdy”, czyli mówiły nie tak, jak chcieliby odbiorcy.

Zdaniem Szackiej pamięć zbiorowa posługuje się właściwym sobie kryterium prawdy, innym niż historia. Dla historii prawdziwa jest wiedza osią-

an event to mythical archetypes (Wertsch 2002, [after:] Szacka 2006, p. 26).

However, Szacka recognizes the fact that collective memory draws on history. Nevertheless, it uses it in a specific way, by choosing these elements which are essential for creating the expected image of the past. The information which gets from historians to the general public is undoubtedly narrower than the total of the knowledge falling within in the scope of history as a science. Szacka mentions three mechanisms of selection of this knowledge. On the one hand, it is truncated by historians themselves, who, while popularizing knowledge about the past, omit some detailed aspects as knowledge dedicated for “specialists”, which seems unnecessary for the average recipient. The second link influencing the transmission of only certain aspects of the past are senders, the main of which is the country which controls educational system. A widely understood self-interest inclines to convey such contents, which would be consistent with it, would not influence the distortion of cohesion considered as a desired interpretation of reality. The last level on which the selection takes place is the level of recipients. Here it is totally spontaneous and non-reflective. From formal transmissions, i.e. both from official information channels as well as from scientific works, the recipients select those contents which are consistent with their current interests and values which can move them and raise emotions. And only these are stored in memory (Szacka, 2006).

A good example of the rejection of transferred contents is provided in research from 1965. Despite twenty years of intensive popularization of the Labour Movement, its heroes were mentioned as prominent figures of the past so rarely that in order to obtain a number of indications allowing to make correlation analyses, a summary category of “the heroes of the Labour Movement” had to be created. The figures belonging to this category were mentioned in 1965 by 3.8% of respondents (Szacka 1990, p. 66), and in 1988 only by 0.6% (Szacka, Sawisz 1990, p. 297).

Szacka emphasizes that the contents stored in collective memory come not only from the formal transmission, but also from informal sources, including an oral tradition of one’s own family, circles of friends and acquaintances. She draws attention to the fact that in the times of the People’s Republic of Poland there was a third type of sources – namely transmissions coming from: different times (from the inter-war period), from different places (emigration publications) and channels that were beyond the control of the country. The confrontation of the contents coming from these different sources was the basis of calling for liquidation of “blank spots”. This term did not refer to information that was completely unknown, but to information that was unsaid or distorted, i.e. was not conveyed in a way that the recipients wanted it to be, by the official media.

gana zgodnie z regułami postępowania badawczego uznawanego za poprawne naukowo. W pamięci zbiorowej natomiast za prawdziwą uznawana jest wiedza zgodna z aktualnymi odczuciami, sposobem wartościowania i postrzegania otaczającego świata (Szacka, 2006, s. 28-29).

Pamięć zbiorowa „żywi się” wiedzą historyczną, wykorzystując ją jednak selektywnie jako tworzywo do budowania pożądaných obrazów przeszłości wedle własnych zasad. Według Szackiej w pamięci zbiorowej dokonuje się mitologizacja przeszłości, która polega nie na jej fałszowaniu, ale na „spontanycznym przekształcaniu postaci oraz wydarzeń przeszłości w beczasowe wzory i personifikacje wartości, które sankcjonują zachowania i postawy ważne dla życia zbiorowości (Szacka, 2006, s. 8). Pamięć zbiorowa, w odróżnieniu od historii, jest refleksją na temat przeszłości, która ma charakter niesystematyczny i niesystemowy. W porównaniu z historiografią jest bezpośrednio przeżywanym jednostkowo lub grupowo doświadczeniem przeszłości, nie zaś osadzonym w jakichś instytucjonalnych ramach wykładem historii.

Rozróżniając historię i pamięć zbiorową, Szacka nie traktuje ich jako kategorie rozłączne, ale raczej jako dwa biegunowe modele pomiędzy którymi sytuują się przedstawienia przeszłości, w przypadku których można i warto pytać, bliżej jakiego bieguna się znajdują.

Funkcje pamięci zbiorowej

Wśród wielu funkcji pamięci o przeszłości, jakie można spotkać w literaturze przedmiotu, Barbara Szacka na plan pierwszy wysuwa dwie funkcje - tożsamościową i legitymizacyjną.

Tożsamość jest ściśle związana z pamięcią własnej przeszłości. Eksperymenty psychologiczne dowodzą, że podstawowym elementem konstytuującym tożsamość jednostki jest świadomość jej istnienia w czasie oraz silne poczucie, że na to, kim i czym jesteśmy, mają wpływ minione wydarzenia i ludzie. Z kolei ta jednostkowa tożsamość znajduje odbicie na poziomie życia społecznego (Szacka, 2006).

W rozumieniu Jacka Nowaka pamięć jest podstawą tożsamości jednostek i społeczeństw. Każda tożsamość, jednostkowa i zbiorowa, podtrzymywana jest przez pamiętanie i zapominanie. Utożsamiamy się z grupą na podstawie autopercepcji i świadomości społecznej, które są produktami naszej pamięci (Nowak, 2011).

Funkcja tożsamościowa

Zdaniem Barbary Szackiej pamięć zbiorowa na poziomie społecznym działa na rzecz tożsamości grupowej w trojaki sposób.

In the opinion of Szacka, collective memory uses its relevant criterion of the truth, different than history. For history, the knowledge obtained in accordance with the rules of research procedures recognized as scientifically correct is true. In case of collective memory, this is the knowledge that is in accordance with current feelings, the way of evaluating and perceptions of the surrounding world is considered as true (Szacka, 2006, p. 28-29).

The collective memory “feeds on” historical knowledge, however, it uses it selectively as a material to build the desired images of the past according to own rules. According to Szacka, collective memory is where mythification of the past takes place, which does not consist in its distortion, but in “spontaneous transformation of figures and events of the past in timeless patterns and personifications of values which sanction behaviours and attitudes important for the life of the community” (Szacka, 2006, p. 8). The collective memory, unlike history, is a reflection on the past, which is non-systematic and non-systemic. In comparison with historiography, it is a directly experienced, individually or in a group, experience of the past and not embedded in any institutional framework of a history lecture.

Distinguishing history and collective memory, Szacka does not treat them as separate categories, but rather as two polar models between which presentations of the past are situated, in case of which it is possible and good to ask to which pole they are situated closer.

The functions of collective memory

Among the many functions of memory about the past which can be found in the literature of the subject, Barbara Szacka puts forward two functions - identity and legitimacy.

Identity is closely linked to the memory of own past. Psychological experiments prove that the basic element constituting identity of an individual is the awareness of its existence in time and a strong feeling that who and what we are have been influenced by events and people from the past. In turn, this individual identity is reflected on the level of social life (Szacka, 2006).

In the opinion of Jacek Nowak, memory is the basis of the identity of individuals and societies. Every identity, both individual and collective, is sustained by remembering and forgetting. We identify with the group on the basis of self-perception and social awareness, which are the products of our memory (Nowak, 2011).

Identity function

In the opinion of Barbara Szacka, collective memory at the social level influences group identity in three ways.

Po pierwsze, jako świadomość wspólnej przeszłości, która wśród członków zbiorowości, bez względu na jej rodzaj, wzbudza silne emocje. Zdaniem zbiorowości, im głębsza przeszłość, tym większą wartość posiada. Nie jest ona czasem ani pustym, ani niczym. To czas tych, którzy żyli przed nami, czas naszych przodków. Dawność jest niejako synonimem trwałości i pośrednio uzasadnieniem prawa do istnienia. Świadczą o tym liczne i różnorodne sposoby upamiętniania znaczących osób i wydarzeń poprzez organizację rozmaitych jubileuszy i rocznic, kultywowanie tradycji. Przywoływanie przeszłości niesie ze sobą przesłanie: „*jestemy wspólnotą nie tylko żyjących dzisiaj, ale również tych, którzy żyli przed nami, jesteśmy ich dziedzicami, zatem powinniśmy wiedzieć, czyje dziedzictwo kontynuować, a czyjego się wyrzec*” (Szacka, 2006, s. 49).

Po drugie pamięć zbiorowa, realizując funkcję tożsamości, przekazuje członkom zbiorowości wartości i wzory zachowań. W pamięci zbiorowej postaci i wydarzenia są jednoznaczne moralnie: albo dobre, albo złe i jako takie czczone lub potępiane. Postacie i wydarzenia historyczne są przekształcone w symbole postaw i wartości, głównie związanych z życiem publicznym (Szacka, 2006). Pamięć o czynach, zwycięstwach i klęskach dostarcza wiedzy o tym, jakie zachowania obowiązują wobec danej zbiorowości, uczy, że dobro wspólne jest najważniejsze, że interes wspólnoty należy przedkładać ponad interes jednostki. Zatem pamięć przeszłości odgrywa istotną rolę w tworzeniu więzi społecznej i niejednokrotnie nadaje zbiorowości charakter grupy ideologicznej.

Po trzecie w pamięci zbiorowej postaci i wydarzenia z odległych czasów zamieniane są na symbole, które tworzą wyróżniający grupę specyficzny język grupy. Umiejętność posługiwania się tym językiem czyni osobnika pełnoprawnym członkiem grupy (Szacka, 2006). Poprzez symbole pamięć zbiorowa dostarcza znaków identyfikacyjnych, które pomagają odróżnić swoich od obcych. To zaś ma zasadnicze znaczenie dla określenia tożsamości własnej grupy.

Związek przeszłości z tożsamością potwierdzają wyniki badań sondażowych pamięci zbiorowej, które prowadzono pod kierunkiem Barbary Szackiej w roku 1988 oraz 2003.

W badaniach prowadzonych w roku 1988 w Warszawie i Wrocławiu, wśród osób z wyższym wykształceniem, na pytanie: „*Czy znajomość przeszłości historycznej jest potrzebna współczesnemu człowiekowi?*” 69,2 % respondentów odpowiedziało: „*Tak, bardzo potrzebna*”, a za niezbyt potrzebną i całkowicie zbędną uznało ją 1,7%, uzasadniając jej potrzebę, 33,5% wskazywało, że znajomość przeszłości wiąże człowieka z grupą narodową, 5,5% że jest ważna dla poczucia tożsamości indywidualnej i uczestnictwa w małych grupach (Szacka, 2006).

Powtórne badania pamięci zbiorowej przeprowadzono w roku 2003, czyli już w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej. Dowiodły one, że choć

First of all, as the awareness of the common past, which, among the members of the community, regardless of its type, arouses strong emotions. In the opinion of the community the deeper the past is, the higher value it possesses. It's not an empty or nobody's time. This is the time of those who lived before us, the time of our ancestors. The past is somehow a synonymous of durability and, indirectly, a justification for the right to exist. This is evidenced by the numerous and various ways of commemoration of significant persons and events by organization of various anniversaries and cultivating of tradition. Recalling the past carries the message: “*We are a community of not only those who live today, but also of those who lived before us, we are their heirs, so we should to know whose heritage to continue and whose to renounce*” (Szacka, 2006, p. 49).

Secondly, collective memory, realizing the function of identity, transmits to the members of community values and patterns of behaviour. In collective memory, figures and events are morally unambiguous: either good or bad, and as such worshipped or condemned. Historical figures and events are transformed in symbols of attitudes and values, mainly related to public life (Szacka, 2006). The memory about deeds, victories and defeats provides knowledge about the behaviours which apply to a given community, teaches that the common good is the most important, that the interest of the community should be more important than the interest of the individual. Therefore, the memory of the past plays an important role in creating a social bond and often gives the community the character of an ideological group.

Thirdly, in collective memory, figures and events from remote time are transformed into symbols, which create a specific language of a group that distinguishes it. The ability to use this language makes an individual a rightful member of the group (Szacka, 2006). Through symbols, collective memory provides identification signs which help to distinguish locals from strangers. This is important for defining the identity of a group.

The connection between the past and identity is confirmed by results of survey research of collective memory which were conducted under the direction of Barbara Szacka in 1988 and 2003.

In studies conducted in 1988 in Warsaw and Wrocław, on the question: “*Is knowledge of the historical past necessary for a contemporary man?*” asked to people with higher education, 69.2% of respondents answered: “*Yes, very necessary*”, 1.7% said that it is not very important and completely unnecessary, by justifying its need, 33.5% indicated that knowledge of the past connects a man with a national group, 5.5% said that it is important for the sense of individual identity and participation in small groups (Szacka, 2006).

Another research of collective memory was conducted in 2003, so in the new socio-political

zmienił się ogólny stosunek do przeszłości i sposób postrzegania jej treści, to znajomość przeszłości jest nadal ważna zarówno dla tożsamości indywidualnej, jak i zbiorowej. Za bardzo ważną uznało ją 49,1% respondentów, zaś za niezbyt potrzebną i całkowicie zbędną 5,5%. Tak więc w porównaniu do roku 1988 aż o 20,1% zmniejszył się odsetek tych, którzy znajomość przeszłości uważali za bardzo potrzebną współczesnemu człowiekowi. Jednocześnie wzrosła liczba osób uznających znajomość przeszłości za niezbyt potrzebną, a nawet zbędną. Wiązało się to z ogólnym spadkiem zainteresowania historią. Uzasadniając potrzebę znajomości przeszłości wskazywano na jej znaczenie dla tożsamości jednostki (22,1%), a nie - jak uprzednio - narodu (5,5%) (Szacka, 2006).

Jak widać, osłabła rola wspólnoty narodowej jako podstawowego i pierwszoplanowego wskaźnika tożsamości na rzecz innych zbiorowości. Niewątpliwie miały na to wpływ przemiany polityczne w Polsce końca XX wieku i związane z nimi poczucie niezależności i suwerenności narodu.

Funkcja legitymizacyjna pamięci zbiorowej

Pamięć zbiorowa według Barbary Szackiej służy legitymizacji istnienia danej zbiorowości oraz jej struktur społecznej dominacji i form władzy politycznej. Na legitymizacyjną moc przeszłości w postaci tradycji zwrócił uwagę Max Weber. W wyniku wieloletnich badań odnaleziono wiele związków łączących pamięć zbiorową i władzę. Między innymi dostrzeżono, że państwo dąży do panowania nad czasem i że żadne nie osiągnęło jeszcze takiego stanu, który pozwoliłby mu wyrzec się odwoływania do czasu przeszłego, jako źródła prawomocności. Panowanie nad przeszłością i stosunkiem społeczeństwa do czasu jest źródłem władzy oraz ważnym sposobem jej sprawowania, a polityczna interpretacja czasu jest nierozzerwalnie połączona z organizacją państwową, która określa co ma być pamiętane, jak ma być interpretowany dany okres, a także manipuluje symbolami, wartościami i układami znaczeń (Szacka, 2006). Im mniej demokratyczne państwo, tym silniejsza jego pozycja w przekazywaniu pamięci przeszłości. To właśnie państwo kontroluje system oświatowy i mass-media, powołuje do życia muzea upowszechniające w dogodnej dla niego wersji pamięć o przeszłości, decyduje o tym, komu i gdzie stawiać pomniki, które postacie wybierać na patronów ulic, placów, instytucji, czyje podobizny umieszczać na banknotach, które rocznice mają być świętowane itp. (Szacka, 2006). Niejednokrotnie państwo zabiega o to, by obywatele nie tylko znali oficjalną wersję historii, ale również by w nią wierzyli i stawiali się przez to lojalną wspólnotą.

reality. They had proved that although the general attitude to the past and the perception of its contents changed, the knowledge of the past is still important both for individual identity and collective one. 49.1% of respondents considered it as very important and 5.5% said that it is not very important and completely unnecessary. Therefore, in comparison to 1988, the percentage of those who considered the knowledge of the past as a very needed for contemporary human decreased by as much as 20,1%. At the same time, the number of persons stating that the knowledge of the past is not very important and even unnecessary increased. It was connected with the general decline in the interest in history. Justifying the need for knowing the past, its importance for identity of an individual was pointed out by (22,1%), and not - as previously - (5,5%) of the nation (Szacka, 2006).

As we can see, the role of the national community as a basic and a foreground indicator of identity in favour of other communities has weakened. Undoubtedly, it was influenced by political changes in Poland at the end of the 20th century and the sense of independence and sovereignty of the nation connected with them.

The legitimation function of collective memory

According to Barbara Szacka, collective memory serves to legitimate the existence of a given community and its social structures of domination and forms of political power. The legitimation power of the past in the form of tradition was noted by Max Weber. As a result of many years of conducting research, many links connecting collective memory and the authority were found. For example, it had been noted that the country aims to control of the time, and that no country has achieved such state which would allow it to renounce appealing to the past time as a source of legitimacy. The control of the past and attitude of the society towards the time is the source of the power and important way of its exercising, and the political interpretation of time is inextricably connected with the nation organization, which defines what is to be remembered, how a given period should be interpreted, and also manipulates symbols, values and systems of meanings (Szacka, 2006). The less democratic a country is, the stronger is its position in the transmitting of the memory of the past. That is the country that controls the educational system and mass-media, brings to life museums which disseminate the memory of the past in a version convenient to the state, decides to whom and where to put statues, which figures to choose as patrons of the streets, squares, institutions, whose image to put on banknotes, which anniversaries to celebrate, etc. (Szacka, 2006). Many times, the country strives for the citizens not only to know the official version of history, but also to believe in it and become by that a loyal community.

Państwo, które sprawuje władzę, nie zawsze jest akceptowane, a im silniejsza jego presja, tym większe prawdopodobieństwo wzbudzenia oporu. Opór zaś przejawia się w tworzeniu odmiennych wobec upowszechnianych przez państwo obrazów przeszłości. Spory o kształt pamięci przeszłości toczą się w każdym państwie i na różnych płaszczyznach. Mogą również występować pomiędzy odmiennymi wspólnotami pamięci zróżnicowanego społeczeństwa, jak zbiorowości etniczne, lokalne czy regionalne, które domagają się legitymizacji własnej odrębności w ramach większej wspólnoty społeczno-politycznej, której są częścią (Szacka, 2006).

Przeszłość nie tylko stanowi zwornik tożsamości społeczeństwa, dostarczając wzorów osobowych i wartości, czy definiując granice wspólnoty, ale również legitymizuje istniejący system społeczny: nie tylko podtrzymując władzę polityczną, ale i społeczny porządek. Zaś spory o kształt pamięci o przeszłości są rzeczą naturalną i nieuniknioną, ważne jednak, by nie przybierały zbyt gwałtownych postaci, by przebiegały w atmosferze spokoju i wzajemnego zrozumienia i prowadziły do rozwiązań satysfakcjonujących w możliwie najwyższym stopniu wszystkie zainteresowane strony.

Barbara Szacka podkreśla „iż „to, czym ludzie żyją dziś, decyduje o tym, jak widzą przeszłość i co w niej dostrzegają. Pozwala to traktować badania zainteresowań historycznych i wyobrażeń o przeszłości członków danej zbiorowości jako jedną z dróg pozyskiwania informacji o ich aktualnych przekonaniach, nastrojach społecznych i politycznych nawiązaniach“ (Szacka 2006, s. 45).

Mechanizmy przekazu pamięci zbiorowej

Omawiając zagadnienia pamięci zbiorowej, warto też zastanowić się nad mechanizmami jej przekazu oraz nośnikami pamięci, rozumianymi jako wszelkie sposoby wykorzystywania kanałów pamięci i utrwalania obrazów przeszłości.

Jeżeli jakieś wydarzenie ma na stałe zagościć w pamięci zbiorowej, musi zyskać materialny odpowiednik, symbol.

Biorąc pod uwagę bezpośrednie relacje ludzi, którzy byli świadkami minionych wydarzeń, nośnikiem pamięci zbiorowej jest sam człowiek, jego pamięć jednostkowa, a także wspomnienia i narracje, będące wzbogaceniem jego indywidualnej biografii (Gubała, 2012).

W przypadku zbiorowości zamieszkującej na określonym terytorium pamięć taka obejmuje zazwyczaj wspomnienia o postaciach i wydarzeniach pozytywnie zapisanych w historii tej wspólnoty. Najbardziej powszechnym materialnym wyrazem takiej pamięci były i nadal są m.in. pomnik, cmentarz lub tablica pamiątkowa. Dążąc do zapamiętania postaci lub wydarzenia, społeczeństwo najczęściej ucieka się właśnie do takich form upamiętnienia. Materialną formą pamięci jest także publikacja książkowa (niekoniecznie o charakterze

The country in power is not always accepted and the stronger its pressure is, the more likely it is to create the resistance movement. The resistance is manifested in the creation of images of the past that are different than the ones disseminated by the country. Disputes about the shape of the memory of the past happen in each country and at various levels. A memory of diverse society may also exist between different communities, such as an ethnic, local or regional collective which demand legitimation of their own distinctiveness under larger socio-political community, which they are part of (Szacka, 2006).

The past, not only constitutes keystone of the identity of society, providing role models and values or defining community borders, but also legitimises the existing social system: not only by maintaining political authority but also social order. Disputes about the shape of memory of the past are natural and inevitable, however, it is important that they not take too violent form and are maintained in calm atmosphere of mutual understanding and lead to satisfactory solutions for all interested parts to the largest possible extent.

Barbara Szacka emphasizes that *“the things that people care about today, determine how they see the past and what they notice in it. This allows to treat the research on historical interests and ideas of the past of members of a given community as one of the ways of obtaining information about their current beliefs, public mood and political attitudes”* (Szacka 2006, p. 45).

Mechanisms of the transmission of collective memory

When discussing the issues of collective memory, it is also worth thinking about the mechanisms of its transmission and memory carrier defined as all means of using memory channels and preserving images of the past.

If an event is to be settled permanently in collective memory, it must gain a material equivalent, a symbol.

Considering direct relations of people who witnessed the past events, the carrier of collective memory is the man himself, his individual memory, as well as memories and narrations, being an enrichment of his individual biography (Gubała, 2012).

In the case of a community living in a certain territory, the memory usually includes memories about figures and events positively recorded in the history of the community. The most common material expression of such memory were and still are i.a. monuments, cemetery or commemorative plaque. Aiming to remember figures or events, society most often resorts to such forms of commemoration. A material form of memory is also a book publication (not necessarily a historical book) or a family album

historycznym) czy rodzinny album oraz niezliczone inne przedmioty. Ilość istniejących i tworzonych każdego dnia nośników pamięci jest więc olbrzymia i cechuje się dużą różnorodnością. W przypadku edukacji są to podręczniki do nauczania historii. Jeśli chodzi o przestrzeń publiczną – w grę wchodzi nazewnictwo ulic, placów, pomniki oraz organizowane uroczystości rocznicowe czy rekonstrukcje historyczne.

W okresie PRL częstym zjawiskiem było otaczanie wciąż „utajnionych pomników” oraz „niewidzialnych miejsc pamięci”. Takim „niewidzialnym” pomnikiem, upamiętniającym zbrodnię katyńską, był kawałek trawnika na warszawskim Cmentarzu Komunalnym. Stale zapalano tam znicze i składano kwiaty. Choć nie było to miejsce w żaden sposób oznaczone tabliczką czy symbolem, wszyscy doskonale wiedzieli, co ono upamiętnia. Innym przykładem był „utajniony” pomnik upamiętniający protest robotników w Poznaniu w 1956 r. Oficjalnie był to pomnik Adama Mickiewicza, ale artysta przedstawił model w tożdej adwokackiej, w jakiej występował obrońca robotników skazywanych w procesach politycznych po robotniczych protestach w 1956 roku, o czym Poznań doskonale wiedział.

Zdaniem Marcina Kuli przeszłość odzwierciedla się praktycznie w każdym przedmiocie i zjawisku, które trwa do dziś (Kula, 2002).

Współcześnie niebagatelną rolę w przekazie obrazu przeszłości odgrywają media. Radio, telewizja oraz prasa poprzez to, co prezentują, wskazują kierunek, w którym winny iść zainteresowania odbiorców nadawanych przez nie przekazów. Zasięg owych mediów jest bez wątpienia o wiele szerszy niż mogą osiągnąć prace zawodowych historyków.

Andrzej Szpociński ostrzega jednak, by nie przeceniać roli mediów. Trzydzieści, czterdzieści lat temu istniały autorytety (środowisko naukowe — profesorzy, autorytet Kościoła), do których w razie wątpliwości można było się odwołać. Swoje przekonania upowszechniali przez media, ale media pełniły wówczas rolę jedynie pasa transmisyjnego. Sytuacja zmienia się radykalnie, gdy media autonomizują się, gdy przestają być jedynie kanałem transmisyjnym dla przekonań wypracowanych gdzie indziej, a same zaczynają prowadzić grę obliczoną na zysk. Komercjalizacja prawdy historycznej (i nie tylko historycznej) staje się na tyle widoczna, że odbiorca traci zaufanie do komunikatów medializowanych. Zjawisko to udokumentowane jest w badaniach empirycznych z roku 2004. Respondenci uznali wówczas, że najbardziej wiarygodni są naoczni świadkowie zdarzeń; zawodowi historycy znaleźli się na drugim miejscu, a tuż za nimi znajoma osoba, która zajmuje się przeszłością, kolejne miejsce w tym rankingu zajęły książki i czasopiśma, a telewizja znalazła się na samym końcu (Szpociński, 2014, s. 23).

Badania te wyraźnie pokazują, że w potocznym odczuciu relacje o przeszłości wydają się być prawdziwe wtedy, gdy pochodzą od kogoś, kto owej

and countless other objects. The number of existing and created every day memory carriers is therefore huge and is characterised by great variety. In the case of education, these are textbooks to teach history. When it comes to public space - it is naming of streets, squares, monuments and organized anniversary ceremonies or historical reconstructions.

In the time of People's Republic of Poland, it was common to venerate "latent monuments" and "invisible places of memory". Such an 'invisible' monument commemorating the Katyń Massacre was a piece of lawn in the Warsaw Municipal Cemetery. Candles were lit and flowers were brought there constantly. Although it was not a place marked in any way with a plaque or symbol, everyone knew perfectly what it commemorates. Another example was the "latent" monument commemorating the protest of workers in Poznań in 1956. Officially, it was a monument of Adam Mickiewicz, but the artist presented a model wearing a gown which was worn by the barrister of workers sentenced in political trials after protests of workers in 1956, and Poznań knew about it perfectly.

In the opinion of Marcin Kula, the past is reflected practically in every object and phenomenon which exists to this day (Kula, 2002).

Nowadays, media play a significant role in transmission of the image of the past. By the things they present, radio, television and the press indicate the direction in which the interests of the recipients of content transmitted by them should go. The range of these media is undoubtedly much broader than the work of professional historians can achieve.

However, Andrzej Szpociński warns that one should not overestimate the role of the media. Thirty, forty years ago, the authorities (scientific community — professors, the authority of the Church) existed, to which one could turn to in case of doubt. Their beliefs were disseminated by the media, but the media at that time functioned only as transmission channel. The situation changes radically when the media becomes autonomous, when it stops being only a transmission channel for beliefs developed elsewhere and starts to play the game targeted on profit. Commercialization of historical truth (and not only historical) becomes so visible that the recipient loses confidence in the communications of media. This phenomenon is documented in the empirical research from 2004. Respondents stated at that time, that the most credible were eyewitnesses of events; professional historians were in the second place, followed by a familiar person, who deals with the past, next places in this ranking were taken by books and magazines, and television was at the end (Szpociński, 2014, p. 23).

This research clearly shows, that generally people think that the relations about the past seem to be true when they come from someone who has experienced the past personally, but in the case of a remote past it is impossible.

przeszłości doświadczył osobiście, tyle tylko, że w przypadku dalekiej przeszłości jest ona raczej niemożliwa.

Przełom wieków sprawił, że zjawisko społecznej pamięci odnalazło swoją przestrzeń w wirtualnej rzeczywistości Internetu. Różnorodność jego przejawów jest bardzo duża i niezwykle trudna do sklasyfikowania. Tworzone są nie tyle wirtualne miejsca kultywowania pamięci lecz fora, na których pamięć żyje, rozwija się lub przechodzi różnorodne przeobrażenia. Zjawisko to jest o tyle znamienne, że nie powstaje najczęściej na fundamencie przeżyć wyrosłych ze wspólnych doświadczeń. W inicjatywach uczestniczą osoby, które z racji wieku nie mogą pamiętać pewnych wydarzeń. W globalnej sieci nie jest to już konieczne. Ponadto podtrzymywanie pamięci w najbardziej tradycyjnych formach wymaga bliskości przestrzennej wielu uczestników. Rzeczywistość Internetu zwalnia z tego obowiązku. Punktem ogniskującym interakcje stać się może portal lub forum dyskusyjne, najczęściej tematyczna strona internetowa. Wirtualna przestrzeń staje się jednym z najważniejszych obszarów podtrzymywania różnorodnych pamięci zbiorowych lub wręcz kreowania nowych. Nie są to tylko witryny instytucji profesjonalnie zajmujących się pamięcią jak np. <https://ipn.gov.pl/> Dotyczy to także wspólnot o mniejszym wymiarze terytorialnym, a także wspólnot transgranicznych - religijnych, etnicznych. Przykładem są choćby portale miłośników historii, oferujące możliwość integracji osób z różnych zakątków globu wokół wybranych aspektów historii, np. *Vietnam Veterans Memorial Interactive*, stworzony 26 marca 2008 roku przez serwis Footnote.com. Na tej stronie internauci mogą umieszczać informacje o żołnierzach zaginionych lub zabitych w czasie wojny w Wietnamie (A. Jones, 2008, [za]: Magdalena Kołodzińska, 2015, 11/3, s. 15).

Na gruncie polskim są to m.in.: *Fundacja „Pamiętamy”*, (<http://www.fundacjapamietamy.pl/>), której głównym celem jest przywrócenie pamięci społecznej o ludziach, którzy w drugiej połowie lat 40-tych i na początku 50-tych XX w. podjęli walkę zbrojną z komunistami; *Portal polityczno - historyczny „13 Grudnia”*, zajmujący się m.in. opracowywaniem i publikowaniem dokumentów, wspomnień i świadectw; (<http://13grudnia.org.pl/>) *Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego* (<http://www.sowiniec.nazwa.pl/>).

Dodać należy, że portale takie charakteryzują się niejednokrotnie wysokim poziomem merytorycznym, a jego uczestnikami są nierazdoko osoby zajmujące się uprawianiem historii zawodowo.

Zbiorowe upamiętnianie wydarzeń czy postaci poprzez globalną sieć niemalże z każdym dniem przybiera na sile i wyraża się w niezwykle ciekawych formach.

Przegląd niektórych portali internetowych informuje, że ilość „zapalanych świec” czy odwiedzanych miejsc poświęconych różnorodnym zagadnieniom liczona jest w dziesiątki milionów.

The turn of the century caused that the phenomenon of social memory found place in the virtual reality of the Internet. The variety of his manifestations is very big and extremely difficult to classify. Not only virtual places of memory cultivation are created, but forums on which memory lives, develops or goes through various transformations. This phenomenon is so much significant that it is usually not created on foundation of experiences based on common experiences. The initiatives are participated by people who cannot remember certain events because of their age. In a global network, this is no longer necessary. Moreover, maintaining memory in the most traditional forms requires spatial closeness of many participants. The reality of the Internet exempts from this obligation. The focal point of interactions can become a portal or a discussion forum, most often it is a thematic website. Virtual space is becoming one of the most important areas of maintaining various collective memories or even creating new ones. These are not only websites of institutions professionally dealing with memory, such as <https://ipn.gov.pl/>. This also applies to communities of a smaller territorial dimension, as well as cross-border communities - religious, ethnic. Examples of this are portals of history lovers, offering the possibility of integration of people from different parts of the globe around selected aspects of history, e.g. Vietnam Veterans Memorial Interactive, created on March 26, 2008 by the website Footnote.com. On this site, the Internet users may place information about soldiers lost or killed during the war in Vietnam (A. Jones, 2008, [with]: Magdalena Kołodzińska, 2015, 11/3, p. 15).

On the Polish ground, these are, i.a., “We remember” Foundation, (<http://www.fundacjapamietamy.pl/>), which main aim is to restore social memory about people who undertook armed fight with the communists in the second half of the 1940s and early 1950s; Political and historical portal “13th December” dealing with, i. a., developing and publishing of the documents, memories and certificates; (<http://13grudnia.org.pl/>); Foundation of the Centre for Documenting Acts for Independence (<http://www.sowiniec.nazwa.pl/>).

In addition, these portals are often characterized by high substantive level and their participants are often persons dealing with history professionally.

Collective commemoration of events or figures through the global network is getting stronger almost every day and is expressed in unusually interesting forms.

A review of some Internet portals shows that the number of “lit candles” or visited places devoted to various issues is counted in the tens of millions. As an example, one can mention here “Gardens of memories” – a Polish website, established in 2007, which aims to build a platform enabling users to, i.a., create profiles of their close ones, supplement information about the people participating in

Przykładem mogą być tu „Ogrody Wspomnień” - polski serwis internetowy, założony w 2007 r., którego celem jest zbudowanie platformy umożliwiającej użytkownikom m.in. tworzenie profili bliskich osób, uzupełnianie informacji o osobach uczestniczących w ważnych wydarzeniach w historii Polski, czy możliwość zamieszczania ogłoszeń w dziale poszukiwań. Ponad 11 lat nieprzerwanej działalności portalu zaowocowało stworzeniem: 96 357 profili osób nieżyjących, 38 982 profili osób żyjących, 20 426 profili użytkowników.

W sumie: 155 765 profili osób. Zamieszczono: 5 021 wspomnień w dziale ogólnym, 4 732 wspomnień w dziale historycznym, 1 833 ogłoszeń w dziale poszukiwań, 373 nekrologi,

2 626 wpisów w dziale „Dokumenty” (<https://www.ogrodywspomnien.pl/>).

Kolejny przykład to prowadzona przez historyka Grzegorza Makusa strona internetowa „Żołnierze Wyklęci. Zapomniani Bohaterowie” (www.podziemiebrojne.pl). Jest to najpopularniejsza ze stron internetowych poświęconych żołnierzom wyklętym i od swego powstania przed 13 laty odnotowała 5 mln wejść.

Prawdopodobne jest, że każdy użytkownik Internetu przegląda portale społecznościowe samotnie, jednak komentarze i wpisy – nieodłączna część partycypacyjnej natury sieci – dają obraz relacji, w które wchodzi internauci tworzący w ten sposób „wirtualne wspólnoty pamięci”.

Jakkolwiek samo naciśnięcie klawisza nie wymaga w tym przypadku wiele wysiłku, samo odwiedzenie takiego miejsca wskazuje już na potencjał zainteresowania pewnymi problemami. Malicki dodaje jednak, że tak masowej popularyzacji różnorodnych treści i zjawisk towarzyszą pewne niebezpieczeństwa. Powszechność staje się także bronią obosieczną. Informacje w sieci nie są zorganizowane hierarchicznie według rzetelności i dla nieświadomych użytkowników próba pogłębienia wiedzy historycznej może zakończyć się na studiach strony internetowej, a nie rzetelnych dokumentach (Malicki, 2011).

Płynność granic i współczesna silna ruchliwość przestrzenna mieszkańców Ziemi z pewnością będzie sprzyjać tworzeniu się w sieci wspólnot opartych o pamięć. Przestrzeń Internetu staje się coraz częściej miejscem konstrukcji lub rekonstrukcji różnych pamięci zbiorowych, których w początkach XX wieku nie sposób było przewidzieć.

Każdego dnia odwiedzanych jest 8,6 miliarda stron na Facebooku, 2 miliardy plików filmowych na YouTube i umieszczanych jest 146 milionów wpisów na Twitterze. Wszystko to dzięki 5 miliardom urządzeń połączonych z siecią. Wydawać się może, iż Internet już i tak jest ogromną przestrzenią, a jednak w najbliższych latach stanie się kilkukrotnie większy. Firma Intel przewiduje, że do 2020 roku 4 miliardy ludzi będzie łączyć się z Internetem przy pomocy 31 miliardów urządzeń (M. Badowski, 2013. [online], dostęp: 20.04.2013).

important events in the history of Poland, or the possibility of placing advertisements in the section of searching. Over 11 years of uninterrupted activity of the portal has resulted in creation of: 96 357 profiles of deceased people, 38 982 profiles of living people, 20 426 profiles of users.

In total: 155 765 profiles of people. The following were posted: 5 021 memories in the general section, 4 732 memories in the history section, 1 833 announcements in the search section, 373 obituaries, 2 626 entries in the section of 'Documents' (<https://www.ogrodywspomnien.pl/>).

Another example is the website run by a historian Grzegorz Makus „Cursed Soldiers. Forgotten Heroes,” (www.podziemiebrojne.pl). It is the most popular of the websites devoted to cursed soldiers and since its creation 13 years ago, 5 million entries have been posted there.

It is likely that every Internet user reviews social networking sites alone, however, comments and entries - an integral part of the participatory nature of web- give an image of relations which Internet users enter, creating in this way “virtual communities of memory”.

Although simple pressing the key does not require much effort, the fact of visiting such a place already points out the potential of being interested in certain problems. However, Malicki adds that such a mass popularization of various contents and phenomena is accompanied by certain dangers. Universality also becomes a double-edged sword. Information on the web is not hierarchically organized according to reliability, and for an unaware user, an attempt to deepen historical knowledge may end up with studying a website, and not reliable documents (Malicki, 2011).

The ease to cross borders and contemporary strong spatial mobility of inhabitants of the Earth will certainly foster to the formation in the network of communities based on memory. The Internet space becomes more often a place of construction or reconstruction of various collective memories, which, in the early 20th century, was impossible to foresee.

Every day people visit 8,6 billion pages on Facebook, 2 billion videos on YouTube and 146 million posts are placed on Twitter. All this thanks to 5 billion devices connected to the network. It may seem that the Internet is already a huge space, and yet in the coming years it will become several times bigger. The Intel company predicts that by 2020, 4 billion people will have been connected to the Internet using 31 billion devices (M. Badowski, 2013. [online], access: 20.04.2013).

Wnioski

Przytoczone powyżej spojrzenie na problem pamięci zbiorowej ukazuje, że jest ona wielowymiarowa i wieloznaczna, trudna do zdefiniowania, a jednocześnie stanowi niezwykle ważny aspekt na drodze tworzenia więzi społecznych. Wskazuje, jakie zachowania obowiązują wobec danej zbiorowości, uczy, że dobro wspólne jest najważniejsze, że interes wspólnoty należy przedkładać ponad interes jednostki. Jest niezwykle istotna dla podtrzymywania oraz budowania tożsamości zbiorowej, co szczególnie uwidacznia się w procesie powstawania nowych zbiorowości. Brak wspólnej przeszłości nie sprzyja jedności, stąd częste są przypadki „wynajdywania tradycji“, wokół której nowo powstała zbiorowość będzie się integrować.

Z przytaczanych analiz nad pamięcią zbiorową wynika, że jest ona nie tylko spoiwem zbiorowości dostarczającym wzorów osobowych i wartości, ale również legitymizuje istniejący system społeczny: nie tylko podtrzymując władzę polityczną, ale i społeczny porządek. I choć po okresie transformacji zmienił się ogólny stosunek do przeszłości i sposób postrzegania jej treści, to znajomość przeszłości jest nadal ważna dla tworzenia i podtrzymywania zarówno tożsamości indywidualnej, jak i zbiorowej.

Szczególnie interesujące, ale i budzące kontrowersje, jest zjawisko tworzenia więzi społecznych i budowania nowego rodzaju tożsamości zbiorowej w oparciu o nowoczesne technologie. Jako że badania tego tematu są stosunkowo nowym zagadnieniem, trudno na razie dokonać oceny, w jakim kierunku będą się rozwijać relacje pamięć – Internet. Wiele osób zadaje sobie jednak pytanie, czy nowoczesne technologie, poprzez swoją powszechną dostępność, będą prowadziły do poszerzania pamięci zbiorowej, jej wartościowania, integracji przeszłych, obecnych i przyszłych pokoleń? Czy może będzie się ona gubić w gąszczu informacji, reklam, obrazów, newsów i plotek, którymi w niezliczonych ilościach zarzucana jest Sieć? Warto jednak podkreślić pozytywny aspekt wyrażający się w szansie tworzenia wspólnych przestrzeni pamiętania, w których podział na my-oni jest drugorzędny, a najważniejsza jest wspólnota pamięci zbiorowości.

Literatura/ References:

1. Drewniak, A., Sępoń, A. (2014). *Kultura pamięci czynnikiem rozwoju społeczności lokalnej*. Lublin: Wydawca: Wojewódzki Ośrodek Kultury w Lublinie, Państwowa Szkoła Wyższa im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej.
2. Kula, M. (2002). *Nośniki pamięci historycznej*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
3. Kula, M. (2004). *Krótki raport o użytkowaniu historii*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
4. Kwiatkowski, P.T. (2008). *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
5. Szacka, B. (2006). *Czas przeszły, pamięć mit*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
6. Szpociński, A., Kwiatkowski, P. T. (2006). *Przeszłość jako przedmiot przekazu*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.

Conclusions

The above mentioned approach to the problem of collective memory shows that it is multidimensional and ambiguous, difficult to define, and at the same time constitutes an extremely important aspect on the way of creating social bonds. It points out which behaviours are prevailing in a given community, teaches that the common good is the most important, that the interest of the community should be more important than the interest of the individual. It is extremely important for maintaining and building collective identity, which is particularly visible in the process of creating new communities. The lack of a common past does not foster unity, hence it is common to “invent traditions” around which a newly formed community will be integrated.

The mentioned analyses of collective memory indicate that it is not only a binder of the community providing role models and values, but also legitimizes the existing social system: not only by maintaining political authority, but also social order. And though, after the period of transformation, the general attitude to the past and the way of perception of its contents has changed, the knowledge of the past is still important for the creation and maintenance of both individual and collective identity.

A phenomenon that is especially interesting, but also controversial, is the creation of social bonds and building a new kind of collective identity based on modern technologies. As research on this subject is a relatively new issue, it is difficult to assess right now, in which direction will the relation between memory and Internet develop. However, many people ask themselves whether modern technologies, due to their universal accessibility, will lead to the extension of collective memory, its evaluation, the integration of past, present and future generations? Or will it be lost in the maze of information, advertising, images, news and gossips, which is present in countless numbers in the Web? However, it is worth emphasizing the positive aspect expressed in the chance to create common spaces of remembering, where the division into ‘we’ and ‘they’ is secondary, and the most important is the community of collective memory.

7. Szpociński, A. (red.), (2005). *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*. Warszawa: Wydawnictwo: Narodowe Centrum Kultury.
8. Traba, R. (2006). *Historia – przestrzeń dialogu*. Warszawa: Wydawnictwo: Instytut Studiów Politycznych PAN
9. Nowak, J. (2011). *Społeczne reguły pamiętania. Antropologia pamięci zbiorowej*. Kraków: NOMOS.

Artykuł w czasopiśmie:

10. Gubała, J. (2012). *Metodologiczna refleksja nad badaniami pamięci zbiorowej. Próba wstępnego ujęcia problemu na przykładzie rozważań Jeffreya Olicka, Wulfa Kansteinera oraz Alona Confino*. *ACTA UNIVERSITATIS LODOZIE NSIS FOLIA SOCIOLOGICA* 42, s. 63-82.
11. Jones, A. (2008). *History 2.0: Interactive Vietnam Wall as a place for reflection*, online, „Content News” 2008, nr 5, s. 12–13. za: Magdalena Kołodzińska, *Cyberpamięć i inne formy upamiętniania w przestrzeni Internetu jako czynnik kształtowania kultur pamięci miast*. *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna* 2015, 11/3, s. 15).
12. Szpociński, A. (2014). *Nośniki pamięci, miejsca pamięci*. *Sensus Historiae*. Vol. XVII (4), s.23.

Strony internetowe

13. Badowski, M. (2013). *Czy to już czwarta era internetu?* Pobrane z: <http://networkmagazyn.pl/czy-to-juz-czwarta-era-internetu>, dostęp: 20.04.2013.
14. Gubała, J. (2012). *Zróźnicowanie podejść badawczych w dziedzinie socjologicznych badań pamięci zbiorowej – wyższość metod jakościowych nad ilościowymi?* Pobrane z: www.palimpsest.socjologia.uj.edu.pl
15. Malicki, K. (2001). *Wirtualne wspólnoty pamięci. Przeszłość i pamięć zbiorowa w przestrzeni Internetu*. Pobrane z: <https://www.ur.edu.pl/file/50316/23.pdf>
16. <http://www.fundacjapamietamy.pl/>
17. <http://www.ogrodywspomnien.pl/>
18. <http://www.podziemiezbrojne.pl/>
19. <http://13grudnia.org.pl/>